

Jan Szymczak

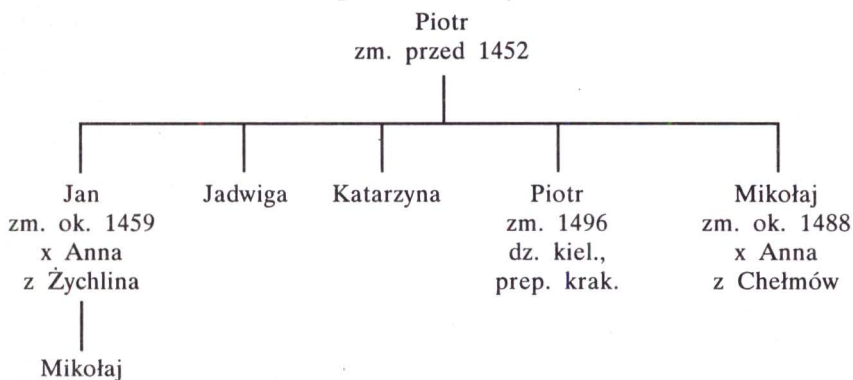
Dział rodzinny Wspinków z Będkowa w 1464 roku

Streszczenie

Pierwsze informacje o rodzie Wspinków z Będkowa pochodzą z początku XV w. Piotr Wspinek (zmarły przed 1452) był właścicielem majątku położonego na pograniczu województwa łęczyckiego i częstochowskiego. Koligacje rodzinne sprawiły, że dobra będące przedmiotem podziału jego zstępnych w 1464 roku były już znacznie obszerniejsze i znajdowały się w trzech województwach: łęczyckim, sieradzkim i sandomierskim.

Wspinkowie herbu Prus [II], mający w godle Wilcze Kosy, pojawili się na kartach źródeł pisanych na początku XV w.¹, a podwaliny pod przyszłą znaczną fortunę tej rodziny położył Piotr, który zmarł krótko przed 1452 rokiem. Był on właścicielem Będkowa w woj. łęczyckim oraz Kału i Kalskiej Woli w woj. sieradzkim. Pomimo takiej przynależności terytorialno-administracyjnej wszystkie 3 wsie tworzyły zwarty kompleks majątkowy, gdyż leżały koło siebie,

Wspinkowie z Będkowa

¹ J. Chwalibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, Toruń 1948, s. 76-79; J. Szymczak, *Śladem Wspinków herbu Wilczekosy, czyli Prus II*, "Herald" 1991, nr 3-4, s. 1-17; tenże, *Epigrafika w służbie genealogii. O początkach Wspinków z Będkowa* [w:] *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Lublin 1992, s. 303-313.

a dzieliła je tylko rzeka Wolborka, dawniej zwana Wolborzą, stanowiąca granicę pomiędzy tymi województwami ².

Jakkolwiek nie znamy imienia żony Piotra Wspinka, to wiemy, że mieli oni dwie córki: Jadwigę, poślubioną Janowi z Tomiśławic k. Warty i Katarzynę, która wyszła za mąż za Jana z Rzeczyca k. Szadka. Synów natomiast było trzech. Najstarszy, Jan, ok. 1449 r. ożenił się z Anną, córką niedawno zmarłego Mikołaja z Żychlina h. Rola, skarbnika łęczyckiego. Wraz z jej ręką otrzymał znaczny posag, gdyż wraz z siostrami dziedziczyła ona po ojcu połowę Żychlina, po matkę zaś Sleszyn ³. Trudno przeceniać ten fakt, ale w jakiejś mierze przyczynił się on do wzbogacenia całej rodziny, którą w 1453 r. stać było na podniesienie Będkowa do rangi miasta. Jan niebawem zmarł. Jego śmierć przypadła w okresie wojny trzynastoletniej z Zakonem krzyżackim; może zatem był jedną z licznych jej ofiar. Jest faktem, iż w 1459 r. jego bracia zabezpieczyli prawa do majątku swemu małoletniemu bratankowi Mikołajowi, synowi Jana.

Odtąd przez kilkanaście następnych lat ciężar odpowiedzialności za losy rodziny spoczywał na dwóch pozostałych synach Piotra Wspinka. Drugim w kolejności był Piotr, kanonik gnieźnieński i poznański, dziekan kielecki. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że w 1463 r. został on prepozytem kapituły krakowskiej ⁴. W świetle jego tytułatury na omawianym poniżej akcie podziału dóbr, wystawionym w styczniu 1464 r., podana wyżej data objęcia prepozytury nie jest taka pewna. Jeszcze w 1466 r. pisał się on jako kanonik krakowski, a dopiero w 1469 r. wystąpił z godnością prepozyta krakowskiego ⁵.

Najmłodszym synem Piotra Wspinka i drugim bratem dziekana Piotra był Mikołaj, który w 1457 r. swojej żonie Annie, córce Jana Dołęgi z Chełmów, Sulborowic i Olszamowic, oprawił posag i wiano na połowie dóbr nie podzielonych dotąd pomiędzy braci ⁶. Wspólnym wysiłkiem finansowym rodziny stanął w 1462 r. w Będkowie murowany kościół. Dopiero po zakończeniu jego budowy i po dojściu do pełnoletności bratanka Mikołaja przeprowadzono podział całej majątności. W tym celu 1 I 1464 r. w sądzie grodzkim w Łęczycy stawili się wszyscy żyjący Wspinkowie z Będkowa wraz ze swymi krewnymi i powinowatymi, a śladem tej wizyty jest następujący zapis: ⁷

"Veniens venerabilis ac generosi Petrus de Bandkowo Decanus kyelcensis et canonicus gnesnensis et poznanensis, Nicolaus de ibidem, germani Wspinek,

² Zob. S.M. Zajączkowski, *O wielowioskowej własności szlacheckiej w województwie łęczyckim w XV i w pierwszej połowie XVI w.*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne", Seria II, z. 60, 1969, s. 94-95.

³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), *Księgi ziemskie orłowskie*, ks. 2a, k. 585; *Księgi ziemskie łęczyckie*, ks. 12, k. 163v.

⁴ Por. B. Przybyszewski, *Kapituła krakowska za kanonikatu Jana Długosza (1436-1480)* [w:] *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, pod red. S. Gawędy, Warszawa 1980, s. 32; J. Szymczak, *Tenutariusze dóbr pabianickich kapituły krakowskiej (do końca XV w.)*, "Pabianiciana", t. 1, 1992, s. 27-29.

⁵ AGAD, *Księgi grodzkie łęczyckie* (dalej: KGŁ), ks. 2, k. 523; *Księgi ziemskie brzezińskie*, ks.1-2, k. 432v.

⁶ AGAD, *Księgi grodzkie sieradzkie*, ks. 12, s. 13.

⁷ AGAD, KGŁ, ks. 2, k. 2-2v.

patruī germani nec non Johannes de Lancoschino pincerna Lanciēnsis, Pelka de Cozel gladifer Lanciēnsis, Johannes de Zychlino alias de Rakowyecz avunculi, Nicolaus Puczek de Ostrow, Nicolaus de Lubnycza avunculi nobilis Nicolai, filij olim nobilis Johannis de Bandkowo, publice et per expressum recognoverunt prefatum Nicolaum, filium Johannis de Bandkowo, habere et attingere annos discrecionis sue seu etatis prout ordo et consuetudo terrestris deposcit et recoqueret.

Constituti personaliter venerabilis et nobiles domini Petrus decanus kyselcensis, gnesnensis et poznaniensis ecclesiarum canonicus, Nicolaus Wspinek, fratres germani ac Nicolaus, filius olim Johannis Wspinek, nepos eorum germanus, heredes in Bandkow recognoverunt inter se talem fecisse perpetualem divisionem, quod ipse dominus Petrus decanus debet habere et possidere oppidum predictum Bandkow cum omnibus molandinis et proventibus ac vtilitatibus vniversis et agri, qui sunt adiuncti oppido de Roszocha, debent perpetualiter adiungere oppido, prout sunt adiuncti per annos decem quibus [...] dominus Petrus decanus debet idem oppidum et molandina cum suis fratre germano Nicolao et Nicolao nepote eorum in tres dividere partes cum omnibus vtilitatibus, quarum tres partes dominus Petrus ob [...] et frater suus cum nepote quilibet [...] partem [...] molandinum novum cum magna piscina debet pertinere ad oppidum perpetualiter. Item predictus dominus Petrus eidem fratri germano et nepoti cedit in omnibus villis, quas habent in terris Lanciēnsis, Siradiēnsis et Sandomiriēnsis totalem divisionem preter villam dictam Wola Calszka, quam mater ipsorum et nepotis ava in suis reformationis dote et dotalicio, que villa post mortem matris eorum, si eam prius Deus contingat, debet cedere in sortem ipsius domini Petri. Item inter Nicolaum germanum ipsius domini Petri et Nicolaum eorum nepotem facta est divisio inter villas tales, que eidem domino Nicolao Wspinek cesserunt hereditates Skothnyky, cum Wola Skothnyczska in terra Sandomiriēnsi, item Wola Kyselczowa in terra Siradiēnsi, item in villa Bandkow et medietas in Zachorz in terra Lanciēnsi cum omnibus proventibus et vtilitatibus vniversis in eisdem villis; Et Nicolao predicto nepoti pars tota in Zychlin, quam idem fratres emerunt cum molandinis et cum silva dicta Wrzeczyona ac predio ibidem et domo seu area in Lancicia, que pertinet ad eandem partem emptam. Item pars in Boczky. Item medietas in Zachorz. Item in Roszocha cum silva Craszkow in terra Lanciēnsi. Item villa Kal in terra Siradiēnsi eciam cum omnibus pertinencys, proventibus ac vtilitatibus vniversis prout in suis limitibus continetur. Item omnes homines tam oppidi Bandkow quam omnium villarum debent libere scindere ligna pro necessitate et calefacionem borum ac eciam structura in silvis omnibus prout prius scindebant in Zacharz ut in Craszkow. Item dominus Nicolaus Wspinek debet habere aream pro edificacione sibi curiam ante oppidum predictum post ecclesiam eiusdem oppidi retro in fluvium Wolborza, racione cuius aree cedit totaliter in antiqua curia et fortalicio ibidem situata predicto domino Petro fratri suo cum Nicolao nepote, de qua curia et fortalicio eciam post mortem eiusdem domini Petri idem nepos Nicolaus non debet vocari a predicto domino Nicolao patruo et suis legitimis successoribus, quia videtur, quod idem dominus Nicolaus

meliorem sortem in divisione recepit, racione cuius cessit in curia et fortalicio. Item omnes oppidani debent et possunt eorum peccora pascere in ripa paludinibus vulgariter Luga et pratis sine dampno, que in terra Lanciensi ibi sunt pariter [...] Cal et oppidi et similiter omnes villani et oppidani debent pascere in silvis, rubetis et pratis sine dampno ubi prius pascebant et hoc omnes tenere debent perpetualiter sub vadio tricentarum marcarum et idem dominus Petrus posuit se fideiussorem pro suo nepote Nicolao, fratri suo Nicolao, quod predictam divisionem tenere debet perpetualiter sub eodem vadio. Presentibus magnificis ac generosis Petro de Opporow palatino, Thoma de Szobotha castellano, Floriano de Gay iudice, Petro de Sadowka, filio gladifero Lanciencibus, Johanne de Lancoschino pincerna"

Przeprowadzony w 1464 r. podział uwzględniał wszystkich trzech żyjących męskich przedstawicieli rodziny Wspinków z Będkowa. Dziekan Piotr wziął miasto Będków, a po śmierci matki miała mu jeszcze przypaść Kalska Wola. Jego brat Mikołaj stawał się właścicielem Skotnik i Woli Skotnickiej w ziemi sandomierskiej, Woli Kiełczowej (obecnej Kiełczówki) w Sieradzkim oraz działów we wsi Będkowie i Zacharzu w Łęczyckim. Miał zatem swoje posiadłości w 3 województwach, co miało swoje znaczenie dla prowadzenia odpowiedniej polityki gospodarczej, a jednocześnie poszerzało znacznie możliwości otrzymania urzędu pod względem terytorialnym. Ich bratanek, Mikołaj, wziął po ojcu Kał, Rosochę wraz z lasem w Kraszkowie, część Zacharza. Po matce natomiast dziedziczył część Żychlina z folwarkiem i lasem Wrzeciona, wieś Boczki oraz dom w Łęczycy⁸. Jego dobra były położone w 2 województwach, a mianowicie w łęczyckim i sieradzkim.

W zaprezentowanym akcie podziału dóbr znajdujemy interesujące dane o dworach właścicieli Będkowa. Czytamy w nim mianowicie, że znajdował się tutaj stary dwór i fortalicja, które przejął dziekan Piotr, a po jego śmierci miały one przypaść bratankowi Mikołajowi. Natomiast Mikołaj ze Skotnik – brat Piotra i stryj Mikołaja – zrzekał się praw do tych budowli, gdyż – jak czytamy w przedstawionym akcie – otrzymał w podziale najlepszą część, ale przyznano mu w Będkowie plac w celu zbudowania sobie dworu, a znajdował się on pomiędzy wzniesionym niedawno kościołem i rzeką. Inwestycja została zapewne zrealizowana, gdyż w świetle opisu Jana Łaskiego z 1. ćwierci XVI wieku w mieście od dawien dawna były dwa dwory dziedziców Będkowa⁹. Śladem po jednym z nich jest niewątpliwie istniejący do dziś na zachód od

⁸ Potwierdza to zapis, jaki w 1466 r. uczynił "nobilis Nicolaus, filius olim nobilis Johannis de Bandkowo", który "terciam partem omnium suorum bonorum hereditarium **maternalium** (podkr. J.Sz.) in Żychlin, Boczky et Slesszyn ac area seu domus in Lancicia cum omni iure et dominio predictorum bonorum" zapisał stryjowi Piotrowi - AGAD, KGŁ, ks. 2, k. 523-523v.

⁹ J. Łaski, *Liber beneficiorum archidyecezyi gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski i J. Korytkowski, t. II, Gniezno 1881, s. 231: "Bathkow, oppidum, in quo sunt modo, prout ex antiquo, duae curiae dominorum eiusdem haeredum".

Będkowa stożkowaty kopiec na lewym brzegu Wolborki, wśród łąk terasy zalewowej, w pobliżu drogi prowadzącej do Wolborza ¹⁰.

Warto również zwrócić uwagę na interesujący zapis dotyczący topografii lokacyjnego Będkowa, gdyż wspomina się, że przed 10 laty włączono w obręb miasta role ze wsi Rosochy. Wynika stąd, że lokacja odbyła się na gruntach przynależnej do Wspinków części Będkowa i Rosochy, a których pozostałe części w dalszym ciągu funkcjonowały jako wsie o takich nazwach. Innym szczegółem jest fakt, iż mieszkańcom Będkowa pozwolono wypasać trzodę chlewną na skraju błot, zwanych Ługi, które ciągnęły się po obu stronach rzeki od miasta Będkowa do wsi Kał ¹¹.

W akcie podziału majątku uczestniczyli krewni Wspinków. Stronę bratanka reprezentowała rodzina jego matki, w związku z tym tak licznie występują Rolicze. Byli to przede wszystkim sprawujący urzędy: Jan z Łąkoszyna, cześnik łączycki do 1475 r., syn kasztelana łączyckiego Jana, i Pełka z Koźła, Sadowej i Pludwin, miecznik łączycki w latach 1451-1478 ¹². Obecność kolejnego współrodowca Roliczów, Jana z Żychlina i Rakowca, wynikała nie tylko z obowiązku zabezpieczenia praw spadkowych krewniakowi, ale także z faktu, iż tenże dziedziczył część Żychlina, którego druga część pozostawała nadal w rękach właśnie jego rodziny. Kolejny na liście przedstawiciel Roliczów, Mikołaj Puczek z Nędzierzewa, Ostrowa, Zagaja, od 1473 r. jest poświadczony jako komornik ziemski łączycki, niebawem został podstolim, a od 1477 roku aż do śmierci w 1485 r. był kasztelanem konarskim łączyckim ¹³. Jedynie umieszczony na samym końcu Mikołaj z Łubnicy pochodził z innego rodu, gdyż był zapewne Prusem, ale zawołania Słubica ¹⁴. W grodzie łączyckim winni stawić się również krewni żyjącej jeszcze matki dziekana Piotra i Mikołaja oraz babki Mikołaja Janowica z uwagi na wymienioną w dokumencie podziału jej oprawę wdową. Nie znamy, niestety, jej rodziny, toteż trudno wskazać kogoś z obecnych jako reprezentanta jej interesów.

Świadcami przeprowadzonego podziału byli urzędujący w grodzie łączyckim najwyżsi dostojnicy województwa, a to: Piotr z Oporowa, wojewoda łączycki w latach 1454-1467, Tomasz z Soboty, kasztelan łączycki od 1459 do 1486 roku i Florian z Gaju, sędzia ziemski łączycki w okresie 1460-1495.

W księdze grodzkiej na listę świadków wpisano również miecznika Pełkę z Koźła, który wszakże został przez pisarza skreślony ze względu na obecność jego

¹⁰ J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, Łódź 1953, s. 89; L. Kajzer, *Studia nad świeckim budownictwem obronnym województwa łączyckiego w XIII-XVII wieku*, Łódź 1980, s. 193.

¹¹ Zob. też AGAD, *Księgi ziemskie sieradzkie*, ks. 6, k. 6: "super Rippa fluvium in Kał" z 1417 r.

¹² *Urzędnicy łączyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII-XV wieku*. Spisy, opr. J. Bieniak i A. Szymczakowa, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1985, s. 43, 55, indeks.

¹³ *Ibidem*, s. 47, 48, 71.

¹⁴ J. Chwalibińska, *op. cit.*, s. 75.

osoby w nagłówku jako testatora podziału dóbr. Podobnie powinna mieć się sprawa z Janem z Łąkoszyna, ale pióro pisarskie nie wiadomo dlaczego oszczędziło jego osobę. Listę rzeczywistych świadków zamyka więc Piotr z Sadówki, syn wspomnianego Pełki z Kozła, następny Rolicz, a ponadto kolejny krewny Mikołaja Janowica, dla którego zabrakło wszakże miejsca w nagłówku omawianego aktu, albowiem tę gałąź rodziny reprezentował już jego ojciec.

Jan Szymczak

The section of the Wspinek family from Będków in 1464

Summary

The first information about the Wspineks from Będków date back to early XV century. Piotr Wspinek (died before 1452) was the owner of an estate situated on the borderland between Łęczyca and Częstochowa Voivodeships. The family relationship caused the estates which were the object of division of his descendents in 1464 to be a lot larger and were situated in three voivodeships: Łęczyca, Sieradz and Sandomierz Voivodeships.